

Mark Sebba, *Contact Languages : Pidgins and Creoles*. – Hampshire; London : Macmillan, 1997. – (Modern Linguistics Series)

U suvremenoj lingvistici prisutan je znatan interes za različite pojave vezane uz jezične dodire, kao što su jezično posuđivanje, prebacivanje kodova, pitanje miješanih jezika, te nastajanje novih jezika uslijed jezičnih dodira (kreolizacija). Ranije su se kreolski jezici smatrali marginalnima, te su se tretirali samo kao iskvareni oblici “pravih” jezika. U novije je vrijeme zanimanje za pojave toga tipa izraženo zbog različitih razloga. Dijakronijsko proučavanje miješanih i kreolskih jezika znači, između ostalog, izazov tradicionalno prihvaćenom modelu porodičnog stabla u povijesnom razvoju jezika. Nadalje, proučavanje jezičnih dodira dovodi u pitanje neke od osnovnih postavki strukturalizma i generativne lingvistike koje promatraju jezik kao statičnu pojavu izvan povijesnog konteksta. U suvremenoj lingvistici postaje sve važnije proučavanje jezičnih promjena i razvoja, pri čemu se jezik promatra kao dinamičan društveni fenomen.

Problematici kreolskih jezika danas su posvećene brojne studije, od kojih bismo željeli prikazati najnoviju knjigu M. Sebba *Contact Languages : Pidgins and Creoles* (Kontaktne jezici : pidžini i kreolski jezici), koja na vrlo zanimljiv način sintetizira ranije radove o navedenoj problematici, uvodeći i nove poglede i pristupe. Knjiga se sastoji od devet poglavlja: 1. *Close Encounters between Languages* (Bliski susreti jezika), 2. *The Character of Pidgins* (Osobine pidžina), 3. *Pidgin Origins* (Podrijetlo pidžina), 4. *From Pidgin to Creole: Stages of Development* (Od pidžina do kreolskog jezika : stupnjevi razvoja), 5. *Creolisation* (Kreolizacija), 6. *Creole Origins* (Podrijetlo kreolskih jezika), 7. *Continuing Contact : Life after Creolisation* (Nastavljanje dodira: život poslije kreolizacije), 8. *Pidgins and Creoles: Issues for Development* (Pidžini i kreolski jezici: pitanja razvoja) i 9. *Conclusions* (Zaključci). Knjiga u uvodnome dijelu sadrži bilješku o relevantnim informacijama na World Wide Webu (*A Note on World Wide Web Resources*), te zemljopisnu kartu koja prikazuje rasprostranjenost pidžina i kreolskih jezika. U završnome dijelu knjige nalazi se glosar s definicijama najvažnijih pojmova, opširna bibliografija, predmetno kazalo, kazalo imena i kazalo jezika.

U prvome poglavlju autor daje nekoliko definicija jezika, te raspravlja o razlici između jezika i dijalekta, citirajući poznatu Weinreichovu tezu da je »jezik dijalekt koji ima vojsku i mornaricu«. Slijedi rasprava o purizmu, odnosu između standardnog jezika i dijalekta, te modelu porodičnog stabla u razvoju jezika. Među posljedicama jezičnih dodira autor spominje leksičko i gramatičko “posuđivanje”, prebacivanje kodova, jezičnu konvergenciju, “pidžinizaciju”, kreolizaciju i miješanje jezika. Do utjecaja na gramatiku i

semantički sustav jezika primatelja dolazi vrlo rijetko, i to samo ako je stanovništvo velikim dijelom bilingvno i jezični dodiri traju vrlo dugo. Da bi došlo do prebacivanja kodova, pojedinac mora dobro poznavati oba jezika. Do jezične konvergencije dolazi kada se strukture različitih jezika koje se koriste u zajednici međusobno toliko približe da njihove gramatike postaju jedan sustav, premda leksik ostaje odvojen. U prva tri slučaja, do jezičnih dodira dolazi uslijed visokog stupnja bilingvizma unutar zajednice. S druge strane, pidžin može nastati ako dvije skupine govornika različitih jezika dođu u međusoban dodir. Pidžini se smatraju “pomoćnim” jezicima jer su potrebni radi komunikacije s govornicima drugog jezika. Prema autoru, osnovne su osobine podžina sljedeće: 1) to su jezici bez izvornih govornika, 2) koriste se prema određenim konvencijama, 3) različiti su od jezika od kojih su nastali, i 4) gramatika im je jednostavnija od gramatike jezika od kojih su nastali. Premda su pidžini jezici bez izvornih govornika, ta situacija ne mora ostati stalna. Kod velikih društvenih preokreta (npr. onih koje je izazvao robovlasnički sustav od 16. do 19. stoljeća), naglih društvenih promjena (migracije selo—grad u 20. stoljeću) ili bliskih dodira između različitih etničkih skupina, pidžin može postati jezikom zajednice, što znači da će ga djeca početi usvajati kao materinji jezik. Na tome stupnju dolazi do kreolizacije. O miješanim jezicima možemo govoriti kada se koristi leksik jednog jezika, a gramatika drugog, pri čemu ne dolazi do pojednostavljenja karakterističnih za pidžin.

Među tipovima pidžina i kreolskih jezika autor navodi vojne, policijske, pomorske, rudarske, useljeničke, i turističke pidžine, pidžine koji su se koristili na velikim plantažama i vernakulare koji nastaju uslijed urbanih jezičnih dodira. Najraniji europski pidžin bio je sabir ili *lingua franca*, a nastao je u doba križarskih ratova, u kojima su sudjelovali vojnici iz različitih zemalja, govornici različitih jezika. Među prvim jezikoslovcima koji su se bavili kontaktnim jezicima autor spominje Huga Schuchardta, koji se suprotstavio modelu porodičnog stabla u razvoju jezika na temelju proučavanja pidžina i kreolskih jezika. Očito je, naime, da potpuno novi jezici mogu nastati iz kontakta dvaju jezika koji nisu međusobno srodni. Do miješanja jezika, naime, zacijelo je dolazilo i tijekom povijesti, no o davnim dodirima te vrste nemamo podataka.

U drugom poglavlju autor govori o o sintaktičkim, morfološkim, fonološkim, semantičkim i leksičkim osobinama pidžina, koje karakterizira krajnja pojednostavnjenost: gubitak članova, nepostojanje složenih rečenica, odsutnost pasiva, gubljenje infleksija, izbjegavanje glasova i njihovih kombinacija koje se teško izgovaraju, semantička transparentnost, ograničen rječnik, česta uporaba kratkih riječi, nerazvijena derivacijska morfologija, itd.

U trećem poglavlju riječ je o zajedničkim osobinama različitih kontaktnih jezika, teorijama o postanku pidžina (monogeneza, poligeneza), te para-

lelama između nastanka pidžina i procesa učenja stranih jezika, osobito kod odraslih osoba bez formalnog obrazovanja (npr. *Gastarbeiterdeutsch*).

U četvrtom poglavlju govori se o problemu s kojim se suočava svaki pidžin, koji je s jedne strane minimalan, krajnje pojednostavnjen jezik, a s druge strane mora odgovoriti složenim komunikacijskim zahtjevima. Porastom složenosti društvene interakcije, takvi će jezici postati složenijima i imati veći raspon funkcija. S druge pak strane, pidžini mogu nestati ako se potreba za njima izgubi. Faze razvoja pidžina prema autoru jesu žargon, terciarna hibridizacija, stabilan pidžin, prošireni pidžin i kreolizacija. Žargon je najslabije strukturirana faza razvoja, broj jezičnih funkcija malen je, i koristi se u vrlo ograničenim društvenim situacijama. U fazi terciarne hibridizacije još se nije razvio stabilan jezik s vlastitim normama, te postoje različite verzije jezika-cilja. U fazi stabilizacije dolazi do nestajanja varijabilnosti koja karakterizira ranije faze, uspostavljaju se razmjerno čvrste leksičke i gramatičke konvencije i dolazi do razvoja gramatičkih struktura nezavisno od jezika od kojih je pidžin nastao. Daljnji razvoj pidžina ovisit će o njegovim funkcijama. Ako se koristi samo u npr. trgovini, vjerojatno se neće dalje razvijati, no ako mu se funkcije prošire, može doći do kreolizacije. Do razvoja dolazi na svim jezičnim razinama. Povećava se dužina riječi i strukturalna složenost na fonološkoj razini, te važnost derivacijske morfologije, a javlja se i infleksijska morfologija; na sintaktičkoj razini može doći do razvoja relativnih rečenica i komplementacije; leksik se proširuje metaforičkom ekstenzijom, multifunkcionalnošću leksičkih jedinica i razvojem derivacijske morfologije; razvija se i veći broj stilskih izražajnih sredstava.

U petom se poglavlju daje definicija kreolskoga jezika: to je »jezik koji ima izvorne govornike, a nastaje kao rezultat jezičnih dodira bez normalne transmisije«. Prema autoru, kreolski jezici mogu nastati na dva načina: 1) naglom kreolizacijom, bez prethodne faze stabilnog pidžina, uslijed naglog prekida jezične transmisije u zajednici, i 2) nativizacijom pidžina, čime zajednica prihvaća novi jezik kao svoj. Autor kao ilustraciju navodi nekoliko primjera kreolizacije, opisujući povijesnu i društvenu situaciju koja je dovela do ove pojave. Većina je pidžina nastala uslijed procesa kolonizacije i robovlasničkog sustava. Različitim kreolskim jezicima zajedničko je pojednostavnjenje infleksija u odnosu prema jezicima od kojih su nastali.

U šestom je poglavlju riječ o razlikama i sličnostima između pidžina i kreolskih jezika. Osnovna je razlika u načinu usvajanja: pidžin se uvijek uči kao strani jezik, dok djeca usvajaju kreolski jezik kao materinji. S druge pak strane, postoje i velike sličnosti među kreolskim jezicima koji su nastali uslijed kontakta različitih domorodačkih jezika s različitim europskim jezicima, i govore se na različitim mjestima. Taj se fenomen objašnjava na razne načine: univerzalističkim pristupom, prema kojemu univerzalni procesi imaju najvažniji utjecaj na strukturu kreolskih jezika, te teorijom

supstrata, pri kojoj jezik supstrat predstavlja najvažniji izvor sintaktičkih, morfoloških, fonoloških i leksičkih struktura kreolskoga jezika. Postoje i dvije pretpostavke vezane uz brzinu procesa kreolizacije: prema hipotezi jezičnog bioprograma, kreolski jezik nastaje brzo, unutar jedne generacije. Prema toj pretpostavci utjecaj supstrata vrlo je slab budući da se jezik ne prenosi normalnim putem s odraslih na djecu. Prema gradualističkoj hipotezi, do kreolizacije dolazi kroz nekoliko naraštaja. Utjecaji supstrata mogu se postupno javljati u dugom razdoblju dolaskom novih valova njegovih govornika.

U sedmom je poglavlju riječ o procesima do kojih dolazi poslije kreolizacije. Kreolski jezici, naime, uvijek nastaju u višejezičnim zajednicama. Teoretski, kreolski bi jezik kroz jedan ili dva naraštaja mogao postati jedini jezik zajednice, što bi značilo kraj jezičnih dodira, no praktički to nije tako. Jezični dodiri koji su toliko jaki da mogu proizvesti nov jezik u pravilu su dugotrajni. Na Karibima, npr., razvili su se kreolizirani oblici engleskog, francuskog, španjolskog, portugalskog i nizozemskog uslijed dodira s robovima koji su govorili različite afričke jezike kojima nisu mogli međusobno komunicirati. Budući da je robovlasnički sustav na tom području trajao nekoliko stoljeća, europski su jezici ostali u dodiru s afričkima, a jedni i drugi došli su u dodir s novim, kreolskim jezicima. Tako kreolizacija ne znači kraj procesa koji počinje jezičnim dodirima i završava nastajanjem novog jezika, već znači početak novoga procesa u kojemu je kreolski samo jedan od postojećih jezika u kontaktu. Tijekom razvoja kreolskih jezika može nastati tzv. bazilekt – najširi oblik kreolskog, akrolekt, kao standardni jezik, i mezolekt, koji uključuje sve varijante između ta dva pola. U razvoju kreolskih jezika može doći do dekreolizacije, koja znači približavanje dominantnom standardnom jeziku (npr. engleskom), ali i do rekreolizacije – približavanja kreolskom jeziku. Na te pojave nužno utječu društveni faktori i vrijednosti koje se pripisuju različitim varijantama. Utjecaj standardnih jezika zacijelo je vrlo jak, no osjećaj grupne solidarnosti i odbacivanje autoriteta znače udaljšavanje od standarda i prihvaćanje kreolskog jezika ili pidžina. Govornici često dobro poznaju različite varijante, te može doći do prebacivanja kodova iz kreolskog u standardni jezik.

U osmom se poglavlju govori o ideološkim i političkim implikacijama vezanima uz kreolske jezike. U mnogim zemljama, naime, premda većina stanovništva govori kreolskim jezikom, sve se državne funkcije obavljaju na nekom od dominantnih jezika, što znatno ograničava mogućnost većine da sudjeluje u donošenju odluka. Autor nadalje raspravlja o različitim pitanjima vezanim uz pidžine i kreolske jezike, kao što su standardizacija, razvoj pisanog jezika, uloga u obrazovanju i status službenih jezika. U procesu standardizacije kreolskih jezika javlja se problem njihova statusa, udaljšenosti od jezika davaoca, varijabilnosti, i razvoja. Da bi se neki jezik mogao

uspješno koristiti za funkcije kao što su uprava, obrazovanje i kultura, koje su velikim dijelom vezane uz pisani jezik, mora imati odgovarajuće stilske registre. Jezici se, prema autoru, ne razvijaju naglo od usmenih, nestandardnih oblika prema standardnom pisanom jeziku. Često već postoji model za novostandardizirani jezik (npr. grčki model u odnosu prema latinskom, latinski u odnosu prema drugim europskim jezicima). Jedini model koji kreolskim jezicima stoji na raspolaganju jest *visoki* jezik koji već postoji u zajednici, a to je obično jedan od dominantnih europskih jezika. S druge pak strane, da bi potvrdio vlastiti identitet, kreolski se jezik mora udaljiti od svojega modela, jer mu inače prijete opasnost da postane njegov supstandardni dijalekt. Drugi je problem u tome što većina kreolskih jezika ima samo usmenu tradiciju, te im nedostaje pisana književnost (s izuzetkom rijetkih vjerskih spisa i dnevnika). Javlja se problem ortografije, koja može biti fonetska ili etimološka. Danas na kreolskim jezicima postoje dnevni listovi te romani, poezija itd. Postojanje takve literature može unaprijediti status samih jezika i omogućiti njihovu uporabu za funkcije iz kojih su sada isključeni. Unutar obrazovnog sustava, kreolski se jezici danas koriste samo u osnovnim školama, na temelju stava da nova znanja treba usvajati na vlastitom jeziku. Pri tome se javljaju teškoće zbog nedostatka odgovarajućih tekstova. Neki se pidžini danas koriste kao službeni jezici, no ti su slučajevi rijetki.

U devetom poglavlju, *Zaključku*, autor govori o razlici između kreolskih jezika, pidžina i miješanih jezika. Postoje i zanimljive paralele između kreolskih jezika i različitih sustava komuniciranja znakovima (npr. jezik gluho-nijemih), među kojima postoje neke sličnosti u strukturi i načinu učenja. Navode se i razlozi za proučavanje kreolskih jezika, koje može pridonijeti boljem razumijevanju procesa učenja stranog jezika, pružiti uvid u načine jezičnog prilagođavanja u interkulturalnoj komunikaciji; kreolski jezici nadalje mogu poslužiti kao pokusni jezici za strojno prevođenje. Autor također govori o važnosti proučavanja razvoja jezika i jezičnih dodira u suvremenoj lingvistici.

Ova knjiga, potkrijepljena velikim brojem primjera preuzetih iz različitih kreolskih jezika i pidžina, sadrži i obilje razmjerno malo poznatih podataka o povijesnim i društvenim uvjetima koji su doveli do njihova nastanka i razvoja, te je vrlo vrijedan prilog lingvistici jezičnih dodira.

Lelija Sočanac